

THORSTEIN VEBLEN: BİR PASİF AKTİVİST¹

Aynur Uçkaç, Yrd. Doç Dr.²
İzzettin Önder, Prof. Dr.³

Gerekeçe

"Dünyada Bir Hayalet Dolaşıyor" başlıklı kongreye neden böyle bir başlıkla katılma arzusunu taşıdığımızı başlangıçta açıklamamız gerektiğini düşünüyoruz. Başlıktan da anlaşıldığı üzere, bu tartışmamız bir konu etrafında olmaktan çok, bir düşünür etrafında şekillenmiştir. 2008 yılında başlayan kapitalizmin üçüncü derin ve uzun-soluklu krizi ve kriz sonrası Marx'ın "Kapital"inin zihinlerde ve kitapçı vitrinlerinde belirmesine rağmen, niçin Marx ya da doğrudan Marksizme dair bir sunum değil de, Thorstein Veblen? Kapitalizmin ilk krizi yaşanırken büyük ustaların yazışmalarında ümide kapılmış olmalarına karşın, bazı kaçınılmaz yalpalamalara rağmen, sistemin kendi yolunda sürgit devamı, hatta karşıt sistemlerle mücadelesinde, şimdilik de olsa, önde görülmesinin sebepleri üzerinde tartışılırken niçin Thorstein Veblen? Daha da ileri giderek, Gezi Direnişi üzerinde onlarca kitap yazılmış, konu üzerinde bazı isteksel ve tercihsel yorumlar yapılmış olmakla beraber, kesin sonuca (kesin sonuç ne idi ya da ne olabilirdi!) ulaşılmamış olduğu gibi, bir yıl gibi kısa bir süre sonrasındaki anmalarda geçmişten ancak belli-belirsiz izlere rastlanması karşısında niçin Thorstein Veblen?

Öyle düşündük ki, tüm sosyal olayların çoklu gerekçelerle tartışılması görüşü bağlamında, iktisat ve sosyolojinin biraz geri planlarında kalmış olan Thorstein Veblen'in görüşlerinin ortaya koyulması ve tartışılması önemlidir. Aktivistler açısından ümit kırıcı olarak görülebilecek Veblen fikirlerinin, mücadeleyi uzun döneme yayarken, geçmiştekilerden daha etkili ve sonuç alıcı bir yol haritası verebilir mi acaba, diye düşünmeden edemedik ve bu düşünce ile Veblen'e yöneldik.

2014 Karaburun Kongresi'ne "Thorstein Veblen: Bir Pasif Aktivist" başlıklı sunumumuzu bu düşüncelerle hazırladık. O halde, gerekçeyi ete-kemiğe büründürmek amacıyla sunumun ana bölümüne geçebiliriz.

Thorstein Veblen'i Tanıyalım

Amerikan Kurumsal İktisat ekolünün kurucusu, "çekingen ve vakur mizaçlı" (Riesman-Lynd, 1960; vii) Thorstein Veblen 1857 yılında Wiskonsin'de doğmuştur. Veblen, ABD'de ekonomik faaliyetlerin geliştirildiği, demiryolları yapımının hızlandırıldığı ve ekonominin ağırlıklı olarak piyasa için üretime yöneldiği dönemde Norveç'ten Amerika'ya göç etmiş olan ailenin altı çocuğundan biridir. (Hodgson, 2004; 127) Filozof karakterli Veblen, bir iktisatçı olmanın yanında, psikoloji, fizyoloji ve antropoloji alanlarına da ilgi

¹ Bu rapor, Önder, İ. (2013), "Thorstein Veblen: Çok Yönlü Bir İktisatçı" (2013 yılında yapılmış sempozyuma sunulmuş çalışmadan geniş çapta yararlanılarak, hazırlanmıştır.

² Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İ.İ.B.F., Maliye Bölümü

³ İstanbul Üniversitesi (emekli)

duymuştur. Çok iyi derecede Fransızca ve Almanca'ya hakim olan Veblen, zamanının ünlü felsefecilerinin eserlerini orijinalinden okuyarak fikrîsel formasyonunu güçlendirmiştir.

1870 yılında Carleto Kolejindeki öğrencilik döneminde, bireysellik konusunda dönemin ünlü simalarından Herbert Spencer ile tanışmış olan Veblen, daha sonra Spencer'in sert bir eleştirmeni olan Charles Sanders Pierce ile kurduğu ilişki sonucunda Spencer düşüncelerinden ciddi olarak uzaklaşmış olmakla birlikte, John Hopkins mezuniyetinden sonra, 1870'lerde William Graham Sumner yönetiminde başladığı doktora çalışmaları sonucunda Spencer ve Kant karşılaştırması konulu doktora tezi hazırlamıştır. Veblen, doktora çalışmaları döneminde danışmanının etkisi altında kalarak antropoloji alanına ilgi duymaya başlamıştır. Sumner, davranışsal kalıplar üzerinde yapmış olduğu araştırmaların sonucunda nesiller arasında geçişlilik görüşünü geliştirmiş ve geçişliliğin ileriki nesillerde davranışsal eğilimler şeklinde gerçekleştiği düşüncesine ulaşmıştır. Sumner'in, toplumsal âdet, gelenek ve teamüllerin geçmişten bilinç yansımaları yoluyla oluşan taklit türü tekrarlar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sumner'in bu sonucu Veblen'i, davranışların açıklanmasında sosyolojinin çok önemli olduğuna görüşüne yaklaştırmıştır.

Veblen, 1894 yılında Chicago'da John Dewey ile temasa gelmiş ve Dewey'in etki-tepki mekanizması görüşü, Veblen'in "etkiye karşı tepki" ifadesini bir kavram olarak geliştirmesine yol açmıştır. Buradan hareketle Veblen, "bireyi, çevreyi oluşturan güçlerle baş etmede özgül yönetim ve bireysel karar sahibi olarak" görmeye yönelerek, davranışsal görüşten kuramsalcı içgüdüsel ve "huy-itiyat" yaklaşımını geliştirmiştir.(Hodgson, 2004; 130)

Veblen'in görüşleri üzerinde önemli etkisi olan antropoloji uzmanı Franz Boas, "medeniyet" kavramından farklı olarak geliştirdiği "kültür" kavramı ile, insan davranış ve zekasının büyük çapta kültür ve çevreden etkilendiğini ileri sürmenin yanında, kültür ve medeniyetin beşeri akıl ve zihin ile aynı çizgide gelişmediği konusu üzerinde de ısrarla durmuştur.

Psikolojinin Esasları (The Principles of Psychology) adlı eserin yazarı olan ve Spencer'in faydacılık ve metafizik alanındaki görüşlerine yönelik itiraz ve kuşkuları yanında, içgüdüsel ve huy davranışlarının psikolojik temeli konusundaki görüşleri ile Veblen'i etkilemiş olan önemli bir düşünür de William James olmuştur. William James'in psikolojik görüşleri ile yine Veblen üzerinde çok önemli etki yaratmış olan Jacques Loeb'in biyolojik görüşünü Charles S. Pierce'in felsefi görüşleri ile yoğuran Veblen, salt biyolojik açıdan değil, aynı zamanda doğanın felsefi ve metodolojik yönlerini de dikkate alarak Darwinist yaklaşıma eğilim göstermiştir.

Söz konusu ünlü kişiler Veblen üzerinde etkili olarak, onu iktisadi konulara salt aletsel açıdan değil, aynı zamanda, felsefi, tarihsel, hatta biyolojik açıların da gözetilerek, bilimsel yaklaşım yapmaya yoğunlaştırmışlardır. Veblen'in bireyin içgüdü ve davranışlarının oluşumu ve bunların bireyin inanma ve akıl yürütmesinde açıklayıcı olarak gördüğü fizyoloji ile de ilgilenmesi ilginçtir. Ekonomi alanında da, özellikle marjinalizm olmak üzere, Marksizm ve

neo klasik teorilerle ilgilenmiş olan Veblen, her iki ekole de pozitif bakmamış, tam tersine. karşıt olarak yaklaşmıştır.

Çok farklı fikir alanında dolaşmış olan Veblen'i, önemli bir görüş veya düşüncenin mucidi olarak da görmek söz konusu olmamakla beraber, "göstermelik tüketim" (conspicuous consumption), "aylak sınıf tüketimi" (idle class consumption), "göstermelik aylaklık" (conspicuous leisure), "göstermelik israf" (conspicuous waste), "parasal hırs" (pecuniary emulation) gibi sosyal ve ekonomik içerikli birçok ilginç kavramı iktisat yazınına kazandıran düşünür olarak ele alabiliriz. Bu kavramlara ilaveten Veblen'i şu nedenlerden dolayı inceleme odağına koymamız gerekir. Bir defa, Veblen Darwin ile ilgili görüşlerini açıklayan ve yorumlayarak, teorinin insanlığın ilerleyişi ile ilgisini ortaya koyan ilk düşünürdür. İkinci olarak da Veblen, Marksizm'i ve neo klasik iktisadı, hazcılık ve metodolojik bireysellik görüşlerine dayandıkları gerekçesiyle ciddi olarak eleştiriye tabi tutmuş ilk Amerikalı bilim insanıdır.

Veblen üzerinde etkili olan diğer kurum da Alman Tarihçi Okul'dur. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına dek Alman üniversite sistemi dünyanın en iyi sistemi olarak gelişmiş ve birçok Amerikalı bilim insanı Okul'un ünlü araştırmacıları yönetiminde araştırmalarını gerçekleştirmek üzere Almanya'ya gitmişlerdir. Amerikalı iktisatçı H.C.Adams, John Bates Clark ve R. A. Seligman bu kişilerden bir kaçıdır. İki aşamalı olarak gelişmiş olan Alman Tarihçi Okulu'nun ilk aşama düşünürleri, farklı ülkelere özgü problemleri kapsayamayacağı görüşü ile İngiltere'de Adam Smith ve Ricardo'ya karşı çıkarak, her ülke sorununun tarihsel ve özel koşullarıyla farklı boyutta ele alınması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşün savunduğu ampirik yöntem 1883 yılında Carl Menger tarafından "ampirik gerçekçilik" (empirical realism) olarak adlandırılmıştır. (Hodgson, 2001; 60) Eski Okul'un liderlerinden olan Rocher'e göre, bir ülke iktisat teorisinin o ülke verilerinden hareketle tüme varım yöntemi ile geliştirilmesi gerekir. Benzer görüşü savunan Knies de, politik iktisat biliminin tarihsel değişimin bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür. (Hodgson, 2001; 61) Bu görüş çerçevesinde, teoride görelilik yolu açılmış oldu. Tarihçi Okul iktisatçıların teorileri, Herbert Spencer'in görüşü etkisinde, devlet yapısına akli ve girift sınırlar sistemi olan biyolojik yapı olarak, "organik ontoloji" yaklaşımına ağırlık verir. Nitekim, Spencer'in *Sosyoloji Çalışmaları* (Study of Sociology) adlı ünlü eserinin 1875 yılında Almanca'ya tercüme edilmesi sonucunda Tarihçi Okul'un görüşlerinde sosyolojiye eğilim görülür.

1864 - 1929 yılları arasında varlığını sürdüren Alman Genç Tarihçi Okulu ile Veblen arasında sıkı bir ilişki gözlenmemekle beraber, Okul'un bazı görüşlerinin, özellikle Schmoller, Weber, Sombart ve Salin gibi Genç Okul yöneticilerinin görüşlerinin Veblen üzerinde etkili olduğu izlenir. "Organik ulusal ekonomi kavramı" bağlamında, bireyin davranışlarını tetikleyici öge olarak egoistik etmenleri reddede Schmoller'e göre, tarihin yorumu salt bireysel davranışlar ve egoistik dürtülere indirgenemez. Bireysel davranışların açıklanmasında egoistik yaklaşımları Veblen de reddetmiştir. Aile yapılarından oluşan bireysel davranışlar ve kültürel ve çevresel koşullar altında gerçekleşen karakter şekillenmesinde, oluşum ve etkileşim süreci gereği salt egoistik dürtüler başat olamayacağı gibi, salt işbirlikçi yaklaşımlar da görülmez. Açık ki, Genç Tarihçi Okul'un bu görüşü,

davranışların şekillenmesinde ulusal ekonominin başat olduğu şeklindeki Eski Tarihçi Okul görüşüne terstir. Schmoller, “ekonomi alanında rastlantısal gibi görülen olayların açıklanması bireysel psikoloji alanı çerçevesinde de ele alınmalıdır” şeklindeki açıklaması ile, sosyo-ekonomik koşullar ve bireysel psikolojinin birbiri üzerinde etkili olduğu yaklaşımını ortaya atmıştır. (Hodgson, 2001; 115-116) Böylece Schmoller, bireysel psikoloji alanında 1980'lere kadar bilimsel olarak ele alınmamış olan iki önemli kavramın –“iktisat psikolojisi” (economic psychology) ve “psikolojik iktisat” (psychological economics) – öncülü olmuştur. (Furnham & Lewis, 1986; 18) Genç Tarihçi Okul'un diğer önemli üyesi olan Weber tarihsel yöntemi önererek, kültürü odağa koyarak, piyasalar ve ekonomik ilişkilerin açıklayıcı teorilerinin yapılabileceğini, ancak kültür olgusunu içermeyen yaklaşımların yetersiz olacağını vurgulamıştır. Marksist düşünceden Genç Tarihçi Okul'un diğer elemanlarından daha fazla etkilenmiş olan Sombart, sınıfları toplumu oluşturan dokular olarak gördüğü halde, ulus kavramına güçlü vurgu yapmıştır. Ne yazık ki, Nazizm'e sempati duymuş olan Sombart, Nasyonal Sosyalizm'e eğilim göstermiştir. (Hodgson, 2002; 131)

Eğitimlerini Almanya'da tamamlayarak Amerika'ya dönüp, 1885 yılında Amerikan İktisat Cemiyeti'ni (AİC) (American Economic Association - AEA) kurmuş olan iktisatçılar kanalıyla Alman Tarihçi Okulu Amerikan Kurumsalcılığı üzerinde büyük etki oluşturmuştur. Söz konusu iktisatçılar arasında, Henry Carter Adams, John Bates Clark ve Richard T. Ely gibi düşünürler yer alır. Amerikan İktisat Cemiyetinin ilk üyeleri de Alman Tarihçi Okul temsilcileri gibi, Adam Smith'in temsil ettiği kurallara karşı çıkmış ve ekonomik sorunların çözümünde serbest ekonomik sistemin (laissez faire) yararlı olacağı fikrini reddetmiştir. Bunun nedeni, ulusal ekonominin sosyal bir organizma olduğu görüşüdür, ki bu görüş Tarihçi Okul'dan tevarüs etmiştir. AİC ile yakın ilişki kurmamış olan Veblen, İngiliz biyoloji filozofu olan Conwy Lloyd Morgan'ın etkisinde kalarak, “kurumların doğal seleksiyonu” kuramını kabul etmiş, fakat bunun üzerine bir teori geliştirmemiştir. (Hodgson, 2001; 142)

Böylesi karmaşık labirentlerde dolaşan Veblen, temel akademik görüşünü, Chicago Üniversitesi yıllarında ve o dönemde ABD'ye gelmiş olan yabancı profesörlerin etkisinde oluşturmuştur. (Peck, 2010; 87-88) Nitekim, Veblen en temel fikirlerini, 1892 ile 1906 yılları arasında *Politik Ekonomi Dergisi* (Journal of Political Economy) ve *Amerikan Sosyoloji Dergisi*'nde (American Journal of Sociology) yayınlanmış makalelerinde geliştirmiştir.” (Riesman, 1953; 18-19) Veblen yaklaşımında, bireysel kararlarda mantık son aşamada yer aldığından, davranışların salt mantıkla yönetildiği savı ileri sürülemez. Mantık oluşum sürecinin altında inanma, inama oluşum sürecinin altında ise içgüdüsel davranış ve kazanılmış huy vardır. İçgüdüsel davranış kalıpları ve huy gelişimi, geçmişten aktarım şeklinde devralınma yoluyla olduğu kadar, çevresel kurumların da etkisi altında oluşurken, buna koşut olarak kurumlar da insan davranışları ile şekillenir. (Hodgson, 2004; 141-2) Bireysel davranışların bu şekilde açıklanması ve “kurumlarda doğal seleksiyon” yaklaşımı Morgan'ın Darwinizm görüşünden hareketle geliştirilmiş, Veblen'in neo klasik ve Marksizm'e yönelik itirazlarının da temelini oluşturmuştur.

Veblen'in İktisat Alanındaki Görüşleri

Veblen, Amerikan toplumunun “yiyici burjuva sınıfı”nın yaşama koşullarını ve standartlarını kendi özel kavramları ile ve alaycı bir tavırla eleştirirken, ünlü *Aylak Sınıfın Teorisi* başlıklı eserinde şu ifadeye yer vermiştir: “Toplumların kültürel dönüşümlerinde aylak sınıfın ortaya çıkması, mülkiyetin başlangıcı ile çakışır. Bu durum, iki kurumun aynı ekonomik güçlerin sonucu olmasından kaynaklanır.” (Veblen, 2010; 15) Bu ifadeyle Veblen, mülkiyet ilişkisinin başlangıç aşamalarına gider ve barbarlık döneminde mülkiyet kültürünün merkezinde genel olarak kadının bulunduğunu görür. İlk dönemlerde kadınların köle olarak kullanılması avantajlı olarak algılandı ve bu süreçte düşmanlardan köle olarak alınan kadınlar üzerinde zamanla sahiplenme ve mülkiyet ilişkisine, oradan da erkek hakimiyetinde aile düzenine geçildi. İleriki aşamalarda ise, mal üzerinden mülkiyet düzenine geçilince, bu aşamada da erkekler arasındaki mücadele mal üzerinde yürütülmeye başladı. Veblen’e göre, salt tüketim amaçlı olarak, “zorunlu tüketim” gagesiyle mal edinimi makul ve anlaşılabilir olmakla beraber, gelişmiş toplumdaki mülk edinme saikini “rekabet-gıpta duygusunun temelindeki dürtü” oluşturduğundan, söz konusu davranışın anlamlı ve topluma yararlı açıklaması olanaklı değildir. (Veblen, 2010;17) Göçebe dönemi gelişmelerini açıklayan Veblen, bir göçebe kabilenin başka bir yöreye göçtüğünde, kabileler arasındaki rekabetin, her bir kabilenin ya da kabile reisinin sahip olduğu mal ya da insan miktarı üzerinden yapıldığını anlatır. (Veblen, 2010; 17)

Toplumda tüketim kalıplarının toplumsal sınıfların amaçlarına göre değiştiğini ileri süren Veblen, fiziksel ihtiyaçların tatmini için olmayıp, potansiyel rakiplere karşı güç ve itibar kazanma amaçlı “göstermelik tüketim” kavramını geliştirmiştir. Zira, Veblen’e göre, bir toplumda kazanç elde edenler, aynı anda potansiyel rakiplerine karşı güç ve itibar sağlarlar. (Veblen, 2010; fasıl 4)

Veblen anlayışında iktisat bilimi evrimsel görüş temeline dayanır. Modelinin anahtar kavramı olarak “düşünce alışkanlığı” ifadesini kabul eden Veblen, bu görüş çerçevesinde kurumları “topluluğun geneli tarafından kabul görmüş yerleşik düşünce alışkanlıkları” olarak tanımlar. (Veblen, 1919; 239) Aynı bağlamda Veblen, maddi anlamda medeniyeti de kurumsal doku ve kurumların gelişmesini de kurumsal aşamalar olarak tanımlamış ve “kurumlar huyların ortaya çıkış biçimi,...kültürlerin gelişmesi ise, zaruretlere karşısında bireylerin geliştirdikleri huysal davranış sistemlerinin tutarlı gelişmesinin birikimli sürecidir.” tanımlı yapmıştır. (Veblen, 1919; 241-2)

Veblen, kurumların ve huyların karşılıklı etkileşiminde, kurumların huyların alt katmanında yer aldığını ileri sürmüş olmakla beraber, huy oluşumunu neyin belirlediğinin ya da huyun nasıl şekillendiğini açıklamamıştır. Ancak Veblen, kurumlar ve huy oluşumu hakkında şöyle bir açıklama yapmıştır: “Bireylerin doğrudan etki alanı dışında kalan, ancak bireysel itiyat kazanmaları yoluyla oluşan kurumsal örgünün gelişimi ve değişimi gruptaki bireylerin davranışlarının sonucudur. Söz konusu kurumlar, davranışın amacı ve sonucunu belirleme ve yönlendirmede de etkili olur.”(Veblen, 1919;243)

Bilimin evrimci niteliği üzerinde yoğunlaşan Veblen, bireyleri hedonistik bağlamda ele alan neo klasik iktisat ekolünün bu yönü ile evrimsel olarak kabul edilemeyeceğini ileri

sürmüştür. Saniyen, bireylerin hedonistik dürtülerle yarar ençoklaştırması yapmaya çalışan aktörler olarak görülmesinin de, kurumsal etkilerin dışlanıp salt bireysel psikolojiye ağırlık verilmesine yol açacağını savunmuştur. Buna ilaveten, fizyokratik görüşten hareketle Veblen “doğal yasa”nın sistemin bir parçası ve belirleyicisi olarak görülmesi gerektiğini de ileri sürmüştür.

Veblen, bireyi “beşeri kültürün tüm aşama ve değerlerinden” soyutlanmış ortamda ele alması varsayımı nedeniyle neo klasik iktisat öğretisine eleştiri yöneltmede haklıdır. Sosyal kurumların birbiri ile etkileşimi yadsınmadığından, tüm ilgili elemanların dikkate alınması kaçınılmazdır. Ancak, kurumların kökenindeki tetikleyici dinamiklerin dikkate alınmaması durumunda yöntem fazla bir şey ifade etmez. Bu nedenle, sosyal konuları irdelerken, dikkatimizi biyolojik evrim kuralını belirleyen doğal güçlerin işbaşında olduğu Darwinist evrim sürecine değil, iradi olarak yönlendirilen güçler arasındaki mücadelenin sürdürüldüğü gerçek yaşama çevirmeliyiz. Bu anlayışla, Darwinist yaklaşım gerçek yaşamı açıklayıcı olmadığından, Veblen’in bu yöndeki çabaları beyhudedir.

Nitekim, son dönemlerde gelişen iktisat psikolojisi ve davranışsal iktisat ekolü de, Veblen’in görüşüne paralel olarak, fakat farklı nedenlerle, neo klasik iktisat ekolünün “homo-ekonomicus” görüşüne karşı çıkar. Modern psikolojiye göre, “birey körü körüne yarar ençoklaştıran bir ajan olmayıp, sınırlı bilgi kapasitesine sahip bir varlıktır.” (Furnham & Lewis, 1986; 17) Bireysel alışkanlıklar ve huyların oluşumu ve bunlarla karşılıklı etkileşim içinde bulunan kurumsal yapıların bir arada ele alınış şekli ile Veblen’in görüşü ilk bakışta aydınlatıcı gelmekle beraber, huyların oluşumu konusunda ikna edici açıklamanın bulunmaması aradaki ilişkiyi zayıflatmaktadır. Uzun zamana bağlı olarak geliştiği kabul edilen huy oluşumunda ekonomik öğelerin göz önünde bulundurulması zorunludur. Zira, zaruri tüketimin biyolojik kaynaklı olması bireyi hedonistik davranış içinde olmaya zorladığı derecede ekonomik belirleyicilerin tercih sıralamasında üst kademelerde yer alması kaçınılmazdır.

Evrim süreci yadsınamaz olmakla beraber, tarihsel yürüyüşün Darwinist süreç doğrultusunda gerçekleşmeyip, üretim alanındaki sermaye yapısının görece ağırlığı ile şekillendiği açıktır. Bu patika, bizatihi, örneğin John Locke veya Adam Smith’den von Hayek veya Milton Friedman’a dek tümü liberal akım çizgisindeki düşünürlerin eserlerine ya da fikirlerine bakılarak da izlenebilir. Zira Locke, “doğal hak” kavramını savunurken mülkiyet hakkını “yaratıcı emek gücüne atfetmişken, ücretli emeğin ‘icadı’ ile salt emek tüm mülkiyete sahip olmak için yeterli olmadı.” (Diggins, 1999; 94) Bu durum kapitalizmin ilk safhalarının görüntüsüdür. Adam Smith’e geldiğimizde, güç kazanan sermayenin halkı, toplumun, hatta bizzat kendi çıkarı aleyhine sermayenin çıkarlarını savunmaya yöneltebildiğini ileri sürdüğünü görmekteyiz. Bazı sosyo-ekonomik grupların tanımını yapan Smith, tartışmasını şu şekilde sürdürmektedir: “Herhangi bir alanda faaliyette bulunan iş insanlarının çıkarı, bazı bakımlardan her zaman toplumun çıkarından farklıdır, hatta ona aykırıdır. Ticari alanla ilgili bu kesimden gelen yeni bir yasa ya da düzenleme önerisi çok dikkatle incelenmeli ve uzun araştırmalar yapılmadıkça uygulamaya koyulmamalıdır. Bu öneriler, çıkarı toplumla

kesinlikle aynı olmayan, genellikle toplumu aldatmada ve baskılamada çıkarı olan, hatta çoğu zaman da aldatmış ve baskılamış olan kesimden gelir.” (Smith, 1960; 232)

Filozof ve iktisatçıların fikirselle gelişme çizgileri sermaye yapısı ve sosyo-ekonomik çıkar çatışması üzerinde yükselen koşullara paralel olarak gelişir. Nitekim, son dönemlerde, piyasa faktörlerini güçlendirmek ve enflasyonu önlemek adına kamu harcamalarını kısmayı önererek, serbest piyasa ve mülkiyet hakkını çok yüksek tonla savunan Milton Friedman ve Frederik von Hayek’i görmekteyiz. Farklı dönem iktisatçılarının görüşleri arasındaki bu farklılık, sosyal olayların açıklanmasında Veblen’in Darwinist evrim fikri ile Marksist maddi tarih yaklaşımı arasında çok ciddi farklılıklar olduğunun kanıtıdır.

Veblen, çok farklı açılardan hemen tüm neo klasik iktisatçıları mercek altına almış ve tüm eleştirilerinde hedenostik yaklaşım ve teleolojik görüşün yanlışlığını vurgulamıştır. Marjinalizme yönelik eleştirilerinde de hedenostik yaklaşım ve teleolojik görüşlerin yanlışlığına ilaveten Veblen, salt istatistiksel esasa dayanan bu akımın, bu yönü ile, kalkınma teorisi üretmeyeceğini ileri sürmüştür. Veblen, “Bay Clark ve arkadaşlarının açıklamalarında ‘dinamik’ kavramını kullanmış olmalarına rağmen, ekonomik yaşamın genetik dokusu, büyüme, ekonomik süreçler, ilerleme vs konularında herhangi bir katkı yapmamış” olduklarını ileri sürmüştür. (Veblen, 1919; 232) Veblen’e göre, kalkınma konusundaki yetersizliklerinin klasikler ve marjinalistlerin en büyük eksiklikleridir.

“Maddi sermaye” ile “parasal sermaye” arasında ayırım yapan Veblen’e göre, ekonomik kriz esnasında parasal sermayenin değer kaybetmesine karşın, maddi sermaye varlığını korur. Finanslaşmanın çok erken aşamalarında Veblen’in, finans sermaye patronlarının reel sermayeyi kontrol altına alacakları şeklinde, ancak günümüzde ortaya atılan görüşü ileri sürmüş olması oldukça şaşırtıcıdır. Veblen’in finansal operasyonları incelediği, işleyiş kurallarını ortaya koyduğu ve hangi koşullarda finansal balonların oluşabileceğini kanıtlaması da üzerinde durulması gereken diğer önemli bir noktadır.

Marksist Görüşe Eleştiriler

Veblen, hem teorik çatısı hem de felsefi temeli açısından Marksizm’in de keskin bir eleştirmeni olarak görülür. Marks üzerine yazmış olduğu iki makaleden biri olan, *Karl Marks ve Takipçilerinin Sosyalist Ekonomi Kuralı* (The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers) başlıklı ünlü makalesine Veblen şu methedici cümle ile başlamaktadır: “Marks’ın geliştirmiş olduğu doktrin sistemi oldukça cesur kavramsal yaklaşımı ve ciddi mantıksal tutarlılık ile karakterize edilmiştir.” Fakat hemen izleyen cümlede, Veblen ilk cümledeki yargısının tam tersini yazabilmiştir: “Sistemin unsurları ne yenidir, ne de oluşmuş dokuları yıkıcı niteliktedir.”(Veblen, 1919; 409) Bu çelişki Veblen’in değerlendirme yönteminin yansımasıdır. Bununla beraber Veblen, “Karl Marks teorisi ile bizzat kendi kavramları üzerinden karşı karşıya gelmeye entelektüel hazırlığını tamamlamış olan ondokuzuncu yüzyılın yegane Amerikan sosyal bilimcisi” olarak tanınmıştır. (Diggins, 1999; 43)

Veblen, Marksizm’in biri genç Hegelci, ikincisi ise İngiliz Doğal Hukuk Felsefesi olmak üzere iki temel üzerine inşa edildiğini belirtir. Birinci yaklaşımda Veblen, Marksizm

ile Darwinizm arasındaki farklılığa işaret eder. Marksizm'in materyalist kavramını Hegel görüşü ile karşılaştıran Veblen, Marksizm'in Feuerbach etkisi ile Hegelyan sol görüşü yansıtan "Tarihsel Maddecilik Kavramı"nın Darvinci evrim görüşüne aykırı olduğunu ileri sürer. Gerek yeni Hegel'ci gerekse Marksist yaklaşımda süreç rasyonel ve sonuca yönelik olarak inşa edilmişken, Darwin görüşünde oluşumlar sebep-netice ilişkisi içinde mekanik şekilde, rasyonel (akılcı) ilişkiler dışında ve hedefsiz gelişir. Veblen klasik iktisat teorisine de aynı gerekçeyle itiraz yöneltmiştir. Veblen'e göre, gerek klasik yaklaşım gerekse Marksizm Darwinist evrimci görüşten ziyade, Bentamit faydacı görüşü yansıtan hedonistik çizgide gelişmiştir. Veblen'e göre, Hegel maddeciliği bireyler dışında objektif olarak ruhsal dünyada ele alınırken, Marks'da maddecilik üretim ilişkisi bağlamında bireyde yansır. (Ollman, 2006; 12 / Veblen, 1919;413) Diğer bir deyişle, Hegel'de "Düşünce Varoluştur"(das Denken ist das sein), Marks ve Engels'de ise "Varoluş Düşünceyi Oluşturur" (Das Sein macht das Denken) (Veblen, 1919;414 / Bell, 2001; 359-360) Bu iki yaklaşım arasındaki farkın açıklamasını, Alman ideolojisinden farklı olarak, Marksizm'in düşünce ve ideolojinin ekonomik faaliyetler süreci ve koşullarının üst-yapısı olarak ortaya çıktığı iddiası oluşturur. Veblen'in Marks'a itirazı, teorinin genel yapısı ile ilgili olmayıp, sınıf çatışmasının devrime evrilerek sosyalizme yol açacağı şeklindeki sistemin sonucuna yönelik öngörüsü ile ilgilidir. Marks'ın ileri sürdüğü yaşam koşulları, hatta eğitim ve toplum koşullarının birey davranışını ne denli etkilediği konusunu sorgulayan Veblen, maddi koşulların birey davranışını ne dereceye kadar rasyonel olarak yönlendireceğinden çok, söz konusu koşulların bireyin düşünce kalıplarını ve bu etkilenmenin davranışları nasıl şekillendirdiği konusunun önemli olduğunu belirtir. (Veblen, 1919; 438)

Veblen, Marks'ın ortaya koyduğu sınıf mücadelesinin her hal ve koşulda geçerli olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürer. Ona göre, Darwin yaklaşımında bireysel karar mekanizmasının genellikle mantıksal ve entellektüel faktörlerle değil, hatta ondan da öte ve maddi çıkarılardan daha da baskın olarak, davranışsal kodlar alışkanlıklar dürtüsünde oluşur. Hatta, emekçilerin patronlara karşı yetiştirildikleri ortam, sınıf mücadelesinden çok, tüm eşitsizlik ve çarpıklıklara rağmen, onları patronların yanında olmaya ve sistemi mükemmellemiş gibi algılamaya itiyor olabilir. (Veblen, 1919; 441)

İngiliz Doğal Hukuku ve liberalizm açısından ise, Veblen'e göre Marksist sistem gerek yaratılan ürünün değeri ve gerekse değer kavramının yorumu ve bunun sosyal dünyada oluşturduğu gelir dağılımı etkileri açısından ortaya koyacağı sonuçlar itibarıyla tüm geçmiş teorilerden farklıdır. Her ne kadar Marksist emek değer teorisi geçmişteki Smith ve Ricardo yaklaşımlarından devralınmış olarak görülürse de, Ricardo teorisinde emek gücünün ürettiği değer karşılığını aldığı görüşüne karşın, Marks bir ürünün değerini iki katmanlı görüntü şeklinde ele alarak Ricardo görüşüne karşı çıkmıştır. Ricardo yaklaşımında ücretin üzerinde müteşebbisin kar elde etmesi, üretim zamanı ile ürünün satış zamanı arasındaki süre için uygulanan faizde dayandırılmaktadır. (Blaug, 1985; 92-94) Diğer taraftan Marksist teori ise, ürün içindeki emek-zaman maliyeti ile tüketicinin ihtiyaçlarını tatmin amacıyla ürünü satın aldığı anda ürüne atfettiği değer arasında "sömürü" kadar fark oluştuğunu iddia eder. Bu şekilde belirlenen iki aşamalı değer, bir yönü ile emeğin üründe gömülü değeri anlamında "emeğin değişim değerini, bir yönü ile de, tüketicinin ürüne atfettiği değer parasal ifadesi olarak

“emeğin kullanım değeri” ni yansıtır. Her ne kadar iki teori de ilk bakışta emek-değer teorisini kabul etmiş gözüküyor olsa da bu farklılık Marks’ı Ricardo ve klasiklerden ayırır. (Veblen, 1919; 422-423) Kimi iktisatçılar tarafından “Jevons dönüşümü” olarak nitelenen ve Marksist sistemin gerçek piyasa koşullarına göre anlatılması durumunda, “tüketicilerin mallara olan eğilimlerinin bireysel gereksinimlerin tatmininin ifadesi anlamında kullanım değeri olarak tanımlanması” şeklindeki yorumda, ürünün fiyatı ne üründe gömülü emek değer ile belirlenir, ne de piyasa fiyatı ile emek maliyeti arasındaki fark sömürü nitelemesiyle sermaye birikim kaynağı olarak görülür. (Diggins, 1999; 44 / Dobb, 1973; 32-33) Klasik iktisadı ve marjinalizmi de eleştiren Veblen bu görüşe dayanarak Marks’ın sömürü ve birikimin sömürü üzerinden yapıldığı tezine karşı çıkmıştır. Marks ve Ricardo yaklaşımları arasındaki bu farkta esas itibariyle gelir dağılımı, yani sosyal sorun, açığa çıkar. Gelir dağılımı açısından Marksist sistemin ana yapısını oluşturan emek ve sermaye arasındaki ilişkiye büyük değer atfeden Veblen’in, emek sömürüsünün emek cephesinde huzursuzluk yaratarak sosyal mücadelelerle kapitalist sistemin yıkılacağı görüşünde Marksist yaklaşımla uyuşması ilginçtir. Bu yönü ile Veblen Marks’ı kutlarken, aynı zamanda onu bir “sosyal kışkırtıcı” olarak nitelemeden de geri durmaz: “Marks’ın teorik iktisatçı olduğu kadar, her yerde ve her koşulda bir sosyal kışkırtıcı olması yanında, ister ekonomik teori, ister sosyalist doktrin açısından, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, birikim kuralının Marks’ın büyük çalışmasının zirvesi olduğu tereddütsüz ileri sürülebilir.” (Veblen 1919, 424-425) Çelişkili fikirler ileri sürmesi ile ünlü olan Veblen, “doğal hukuk” yaklaşımına dayanarak, Marksist sömürü fikrine de Darwinist görüşle karşı çıkar. Şöyle ki, emeğin tüm üretimi üzerinde hak sahibi olması gelir dağılımı sorunu olarak ortaya çıksa da, söz konusu dağılım problemi, sömürü kavramı bağlamında değil, gelir dağılımı patikasının birey ve toplumun gelişme çizgisine yararlı ya da zararlı olması açısından önem ifade eder. (Veblen, 1919; 444-445)

Marks’ın teorik temelleri kadar siyasi yönlerini de eleştiren Veblen, sermayenin gücünü açıklarken oldukça Marksizme taviz vermiş gözükmektedir. Gerileyen kar oranını sermayenin organik bileşiminin sonucuna değil de, piyasa koşullarına dayandıran Veblen, kar oranlarını koruyabilmek amacıyla, sanayicilerin üretimi engelleme ve geriletme önlemleri yanında, üretimin yavaşlatılması amacıyla da bazı yıkıcı taktikler uygulayabileceklerini ileri sürmüştür. Bu görüşünü anlatmak amacıyla ortaya attığı “sabotaj” (Veblen, 1921;bölüm 1) sözcüğünü iktisat alanında ilk kullanan iktisatçı da Veblen olmuştur.

Veblen, çağdaş endüstri sistemi olarak nitelediği kapitalizmin ana dokusunun mülkiyet olduğunu savunmuş ve mülkiyet hakkının önemine vurgu yapmıştır. Gıpta ve yarışma duygularının kapitalizmle ortaya çıkmış olduğunu vurgulayan Veblen, özel mülkiyet ve servet sahipliğine dayalı bir sistem olarak kapitalizmde, avcılık döneminden devralınmış kıskançlık ve yarışmacı davranışların toplumsal huzursuzluk kaynaklarından biri olduğu ve “sanayi toplumlarında gıpta ve yarışma eğilimi parasal gıpta ve yarışma şeklinde ortaya çıkarak, bir çeşit göstermelik tüketim şeklinde tezahür” ettiğini ileri sürer (Veblen, 2010; 61) Veblen’e göre, iktisadi koşulların iyileşip, yaşam mücadelesinin kolaylaşması neticesinde, gıpta ve yarış davranış tetikleyicisinin yönünün ve şiddetinin azalıyor olmakla beraber, statü ve itibar kazanma amacına yönelik gıpta ve yarışma duygularının içsel çatışmacı niteliğinden dolayı, tümü ile tatmin edilip, sonlandırılmaları olanaklı değildir. Ancak, sol sistemlere de

sempati besleyen Veblen, dağılımda ve mülkiyet hakkına sahip olmada eşitlikçi koşulun oluşması durumunda gıpta ve yarış duygularının ortadan kalkacağına kesin gözü ile bakar. Zira, bizzat Veblen'in ifadesiyle, "özel mülkiyetin kaldırılmasıyla, günümüz koşullarında gıpta ve yarış şeklinde tetiklenen insan davranışı, mantıksal olarak farklı bir alana, daha yüce ve toplum için yararlı alanlara yönelecektir; bu koşulların insan çabasını anlamsız ve değersiz alanlara yöneltmesini düşünenmek olanaklı değildir." (Veblen, 1919; 399)

Yabancılaşma kavramını da Veblen oldukça seyrek kullanmıştır. Yabancılaşma kavramını, toplumların avcılık döneminden sömürücü kapitalist döneme evrilirken kaçınılmaz olarak bireylerin de geçmiş dönemden çok farklı olan yeni dönemde yeni üretim ve yaşama koşullarına uyumlu davranmaya zorlandıklarını ileri süren Veblen, teknik ve kültürel gelişmeler yaşanırken, kişisel çıkarlar ve çalışma koşulları üzerine yapılan baskıların "insanlık tarihinde mutasyon" kaynağı olarak ortaya çıktığını savunmuştur. (Diggins, 1999; 63) Yabancılaşma kavramının ele alınış tarzı bağlamında, Marks'ın kütleli sömürü sonucunda proleter kalkışın olacağı görüşüne karşın, Veblen her ne kadar teknik elemanlar üzerinde sömürü baskısı mevcut ise de, emekçilerin toplumun yaşadığı aynı huzuru sağlayabilmelerine emin olmaları koşulunda ancak sosyal kalkışın gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Bu anlatım çerçevesinde, Marks'a göre sömürü ilişkisi altında olmak emekçilerin yabancılaştığını gösterirken, Veblen'e göre ise, sömürüye son vermek amacıyla teknisyenlerin sosyal kalkışı gerçekleştirip iktidara gelememeleri, buna cesaret edememeleri yabancılaşmadır. (Ollman, 2001; 245 / Veblen, 1921; 86-87)

Kapitalizm karşısında sosyalizm ve Veblen'in bu konudaki siyasi kanaat ve yönlendirmesine baktığımızda, John R. Commons ve Wesley Mitchell ile kurumsallaştırmış olduğu Amerikan Kurumsallığı ile bağlantısında, "Amerikan ekonomisinin kritik formasyon aşamasındaki etkisiyle", toplumun yürüdüğü çizgiden "ray değiştirip", sosyalizme evrilmesinin engellenmesinde önemli bir rol oynamış olduğu ileri sürülmektedir.(Hobsbawm, 2011; 220) ABD ve bir bütün olarak kapitalist sistemin iktisat tarihi üzerinde oynadığı rol bağlamında Veblen Keynes'i andırır. Şöyle ki, hem Keynes hem de Veblen neo klasik teoriye karşı çıkmışlardır; Keynes'in neo klasik teoriye ana itirazı, dikotomik yapı analizi ve denge fikri çerçevesinde şekillenmişken, Veblen'in itirazı ise, teorinin "insan yapısının hedonistik ve atomistik olarak kavramsallaştırılması" üzerinde yoğunlaşmıştır. (Blaug, 1985; 709) Amacını var olan sistemi değiştirmeyi hedeflemeden gerçekleştirmeye yönelten Veblen, bu bağlamda, Keynesçiliğe eğilimli, Marksizme karşıttır.

Veblen, metodolojik kolektivizmi de metodolojik bireyciliği de reddederek, hem klasik teoriden hem de Marksist yaklaşımdan ayrılıp, sosyal değişim ve dönüşümlerin açıklanmasında Darwinist yaklaşımı benimser. Bunun nedeni, Veblen'in, Darwin'in biyolojik seleksiyon kuralı esası üzerinde yükselen bir teorinin, yer ve zamandan bağımsız olarak, kapsayıcı ve açıklayıcı olduğuna inanmasıdır. Veblen'in bu konudaki fikir yapısı, bir yandan itki ve tepki konusunu işleyen John Dewey, diğeri ise, kültür kavramı ve kültür ve sosyal çevrenin insan karakter ve zekası üzerindeki etkisi görüşünü savunan Franz Boas'tır. (Hodgson, 2004; 129-130) Conwy Lloyd Morgan'ın Darwinizm yorumundan etkilenen Veblen, son aşamada inanma ve mantığı tetikleyen düşünce alışkanlığı çizgisini açıklayan

sosyal kurumların gelişmesindeki öngörülmezlik görüşünde yer vermiştir. Bu görüş çerçevesinde, kurumların yaşamlarını idamesinin “kurumsal doğal seleksiyon” testinden başarı ile geçmiş olmaları koşuluyla, Darwinist görüş ağırlık kazanır. (Hodgson, 2001; 142)

Sonuç

Düşünsel formasyonun ilk aşamalarından itibaren birçok ünlü fizyolojist, psikolog ve iktisatçının etkisi altında kalmış olan Veblen’i tek bir çizgide yansıtmak zor olduğu kadar, bir araştırmacı olarak kendisinin yalın görüşle ele alınması da hayli güçtür. Veblen fikirlerini bazen doğrudan açıklamış olduğu kadar, çoğu durumda da, ABD’de zengin kesimin yaşam tarzlarını açıklarken kullanmış olduğu alaycı üslupta olduğu gibi, dolaylı yoldan da ortaya koymuştur. Örneğin, *Aylak Sınıf Teorisi* (The Theory of Leisure Class) adlı ünlü kitabında sanayi patronlarının saldırgan tavırlarını açıklarken kullanmış olduğu “saldırgan hırs” ve “parasal hırs” gibi alaycı kavramlar Veblen’in literatüre kazandırdığı önemli kavramlardır. Bunca krizler ve dünya savaşlarına rağmen sosyal çimentonun neden çatlayıp, sosyal alt-üst oluşturarak sistem değişikliğine yol açmadığını anlamada Veblen’in fizyoloji teorileri ve psikolojik yaklaşımları günümüze dek ciddi tartışma alanı oluşturmuş olup, ileride de oluşturmaya aday gözükmektedir.

Çok farklı kurumsal yaklaşımlar bulunduğundan, Kurumsal İktisat özel araştırma alanını oluşturur. Veblen’in Kurumsal İktisat alanı ile ilgisi nedeniyle şu kadarının belirtilmesi yerinde olur ki, Amerikan İktisat Cemiyeti Başkanı Irving Fisher tarafından 1918 yılında kurulmuş olan İktisadi Araştırmalar İşbirliği Komitesi’nin ABD’de kurumsallık fikrinin teşvik edilmesinde büyük katkısı olmuştur. 1929 Krizinin çıkışı ve Keynesyen görüşlerin yükselişi sonucunda, Kurumsallığın aleyhine, Paul Samuelson gibi genç akademisyenlerin rağbet ettiği kantitatif tekniklerin kullanıldığı teoriler ortaya çıkmaya başladı.

Çok geniş bir ilgi alanında multi-disipliner yaklaşımı ve karşı çıkış fikirlerindeki eklektik yöntemi nedeniyle Veblen’in belirli bir ekole ya da ideolojiye yerleştirilmesi olanaklı değildir. (Plotkin & Tilman, 2011; 38) Veblen’in eğilimlerinin ve düşüncelerinin anlaşılması açısından ihmal edilmemesi gereken diğer önemli bir konu da, bizzat kendisinin de belirttiği gibi, kişisel eğilim ve huy şekillenmesinde geçmiş yaşantılardan gelen psikolojisidir. Bir iktisatçı ya da bilim insanı olarak Veblen’i değerlendirirken, özellikle de iktisat teorilerine yönelttiği itirazların ve çok farklı görüşler arasında zigzaglar yapan davranışının anlaşılması bakımından psikolojisini odağa koymak önemli olur.

Tüm bu görüş ve düşünceleri göz önünde bulundurarak, çeşitli zaman ve mekanlarda Veblen’in beraber olduğu filozoflar, psikologlar, iktisatçılar, antropologlar, hatta biyologların onun fikir yapısı üzerinde önemli etkiler oluşturduğu ileri sürülebilir. Tarihçileri ampirik görüşleri ve evrimci olmayan nitelikleri nedeniyle eleştirmiş olmasına rağmen, Alman Tarihçi Okul’unun ve muhtemelen John Bates Clark’ın Veblen üzerinde güçlü etkisi olduğu iddia edilebilir. Bu noktada önemli bir örneği, John Bates Clark ve Veblen’in “doğal yasa” görüşüne bağlı olmaları oluşturur, şu farkla ki, doğal yasa yaklaşımı Clark’a göre ilahi nitelikli olduğu halde, Veblen’e göre Darwinist temellidir. Bu görüşün doğal sonucu olarak,

iki düşünür de var olan düzenin doğal ve olması gereken olduğunu ve bu nedenle müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Clark'a göre, "Tanrı iktisadi sistemi yönettiğine göre, sonuç kaçınılmaz olarak adildir. Teorinin [olması gerekir] şeklindeki ifadesi, özellikle bu noktayı açıklama gayretindedir." Bununla beraber, Clark sonraları "Darvinist teorinin bilim alanını ele geçirdiğini" kabul ederek, başlangıçtaki ilahi görüşlerini terk etmiştir.(Brennan & Waterman, 1994; 73)

Veblen tüm enerjisini iktisat alanına vermeyip, sosyoloji, psikoloji, felsefe, biyoloji ve benzeri sair alanlara da eğilip, çoğu durumda bir iktisadi sosyolog gibi davranarak, bir yanda teknik ilerleme ve üretimden sorumlu mühendisler, diğer yandan da karları ayarlamakla meşgul finans liderleri ve yöneticilerin yer aldığı ekonomik sistemde değişim olanaklarını araştırarak sosyo-politik alandaki ilgisini de ortaya koymuştur. Veblen, iktisadi büyüme ve özellikle de olgun ekonomiler ile gelişen ekonomiler arasındaki rekabet konusuna da eğilerek, *Emperyalist Almanya ve Sanayi Devrimi* (Imperial Germany and the Industrial Revolution) adlı eserinde yeni gelişen ekonomilerin dönemin sanayi gelişmelerinin sonuçlarından yararlanma avantajını kullanabileceklerini ifade etmiştir. Veblen, sosyal alt-üst oluş konularını araştırdığı *Mühendisler ve Fiyat Sistemi* (The Engineers and the Price System) adlı eserinde Marks'dan farklı yöntem izlemiş ve sosyal çalkantının koşullarını göstermeye çalışmıştır. Çeşitli bilim alanlarında gelenekleri sarsıcı nitelikte bir düşünür olan Veblen, filozof, psikolog, tarihçi, antropolog, sosyolog ve ekonomist olarak takipçilerine yollar açmış ve günümüze de düşünürleri harekete getirecek taze fikirler yansıtmıştır.

Sonuç olarak, Veblen, Marks ve Keynes'i, herbiri farklı sonuçlara yönelmiş olmakla beraber, sistemi kendi koşul ve sınırlamaları altında bir makine olarak algılayan düşünürler olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Belki de kapitalizmin hazin kaderi şudur ki; sistem birikime yönelip sosyal sorunları yoğunlaştırdıkça, ya Locke'un yaklaşımında olduğu gibi ilahi nitelikte, veya Keynesyen sistemde olduğu gibi politik önlemler şeklinde, ya da Veblen'in açıkladığı şekliyle doğal seleksiyon, ve nihayet, Marks'ın öngördüğü şekilde toplumsal kalkış sürecinde kendi engellerini de üretir. Veblen'in Marksist açıklanmasını kabul edişine rağmen, sonuç açısından Darvinist yaklaşıma sadık kalması tartışılabilir olmakla beraber, böyle bir yaklaşım akademik ve bilimsel ölçütler dahilinde kabul edilemez; zira, sosyo-ekonomik sistemlerin işleyişi ve sonucu, Darvinci yaklaşımca da kabul edilen doğal yasalar ve doğal öğeler tarafından değil, çıkarları doğrultusunda alınan ve topluma dayatılan kararlarla iş patronları tarafından belirlenir.

Kaynakça

- Bell, D. (1999), *The Coming of Post-Industry Society*, Basic Books, New York
- Bell, D. (2001), *The End of Ideology*, Harvard University Press, New York
- Blaug, M. (1980), *The Methodology of Economics*, Cambridge University Press, London
- Blaug, M. (1985), *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, New York.
- Brennan, H.G. & A.M.C. Waterman (eds.) (1994), *Economics and Religion: Are*

- They Distinct*, Kluwer Academic Press, Boston.
- Diggins, J. P. (1999), *Thorstein Veblen*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
 - Dobb, M. (1973), *Theories of Value and Distribution Since Adama Smith*, Cambridge University Press, London.
 - Furnhan, A. & A. Lewis (1986), *The Economic Mind*, Harvester Press, Sussex.
 - Henry, J.F. (1994) “John Bates Clark: The Religious Imperative”, *Economics and Religion: Are They Distinct* (H.G. Brennan and A.M.C. Waterman) Kluwer Academic Publishers, Boston, pp.61-76.
 - Hobsbawm, E. (2011), *How To Change the World*, Little, Brown, London
 - Hodgson, G.M. (2001), *How Economics Forgot History*, Routledge, New York.
 - Hodgson, G.M. (2004), *The Evolution of Institutional Economics*, Routledge, New York.
 - Milonakis, D. & B. Fine (2009), *From Political Economy to Economics*, Routledge, London.
 - Ollman, B. (2001), *Alienation*, Cambridge University Press, New York
 - Ollman, B. (2006), *Marksizme Sıradışı Bir Giriş*, Yordam, İstanbul (translated from English original copy with title *Marxism: An Uncommon Introduction*, 1991, Stirling, New Delhi
 - Peck, J. (2010), *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford University Press, Oxford, UK.
 - Plotkin, S. & R. Tilman (2011), *The Political Ideas of Thorstein Veblen*, Yale University Press, New Haven
 - Raaij, W. (1981), “Economic Psychology”, *Journal of Economic Psychology*, I(1), 1-24.
 - Riesman, D. (1960), *Thorstein Veblen*, Charles Scribner’s Sons, New York..
 - Riesman, D. & S. Lynd (1953), “Preface to the Paperback Edition “, *Thorstein Veblen*, D. Riesman, Charles Schribner’s Sons, New York.
 - Smith, A. (1960), *The Wealth of Nations*, Everyman’s Library, London.
 - Veblen, T. (1914), *The Instinct of Workmanship*, B.W. Huebsch, Inc., New York.
 - Veblen, T. (1919), *The Place of Science in Modern Civilization*, B.W. Huebsch, New York.
 - Veblen, T. (1919), “The Socialist Economics of Karl Marx and His Followers”, *The Place of Science in Modern Civilization*, B.W. Huebsch, Inc. New York.
 - Veblen, T. (1921), *The Engineers and the Price System*, The Viking Press, Inc. New York
 - Veblen, T. (1954), *Imperial Germany and the Industrial Revolution*, Viking, New York
 - Veblen, T. (2010), *The Theory of Leisure Class*, ReadaClassic, USA